

ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу правової природи юридичних технологій, установленню їх змісту і складників, а також значення в процесі створення правових актів. Особлива увага приділяється питанням співвідношення юридичної технології з такими категоріями, як юридична техніка, юридичний алгоритм.

Ключові слова: правовий акт, юридичний алгоритм, юридична діяльність, юридичний інструментарій, юридична техніка, юридична технологія.

Постановка проблеми. Сучасний стан правового життя України свідчить про процеси зростання як наукового, так і суто практичного інтересу до питань організації якісних процедур створення та застосування правових актів. У зв'язку із цим усе більше розповсюджується вживання в науковій літературі таких понять, як «юридична техніка», «юридична технологія», «технології нормотворення», «технології правозастосування». Зазначене вказує на активну фазу процесу формування поняття юридичної технології, визначення її місця в системі базових понять юридичної науки, встановлення співвідношення з іншими правовими категоріями, зокрема юридичної діяльності й, безумовно, юридичної техніки.

Метою статті є розкриття поняття юридичних технологій і встановлення особливостей їх співвідношення із суміжними категоріями. Зазначена мета зумовлює дослідження за такими напрямками: по-перше, обґрунтування сутності юридичних технологій; по-друге, розкриття особливостей співвідношення між юридичною технікою й технологією та зв'язок зазначених понять із юридичною діяльністю та юридичним алгоритмом.

Окремі питання, присвячені вивченню зазначеної проблематики, були предметом наукових праць таких відомих учених, як С. Алексєєв, В. Баранов, С. Гусарев, В. Карташов, Т. Кашаніна, А. Крижановський, Г. Муромцев, І. Шутак та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз природи письмових правових актів указує на те, що їх існування пов'язано з такими етапами: по-перше, такий акт треба створити, по-друге, виконати всі необхідні вимоги щодо реєстрації, вступу в дію та зберігання, по-третє, за умови його застосування провести процедури тлумачення, а в окремих випадках і систематизації.

Зазначені етапи зумовлюють питання щодо розуміння тих правил і вимог, відповідно до яких вони мають здійснюватися. У сучасній юридичній науці одностайна позиція щодо вказаного питання відсутня. Пов'язано це з різноманітними факторами, головним із яких, на нашу думку, є відсутність узгодженого розуміння юридичних технологій.

Як зазначає А. Крижановський, «у найзагальнішому вигляді юридична технологія може бути визначена як система науково обґрунтованих принципів, засобів, прийомів і правил, що використовуються в процесі юридичної діяльності для досягнення її

мети та вирішення поставлених завдань – підготовка, прийняття, оприлюднення та застосування різноманітних правових актів, здійснення профілактики правопорушень, правового виховання та багато інших. Юридична технологія становить закінчений процес, який завершується впровадженням теоретичних і прикладних законодавчих та правозастосовних розробок у правове життя і юридичну практику» [6, с. 404].

У вказаному аспекті первісним завданням убачається проведення загальнотеоретичної характеристики й, по суті, належної юридикації поняття «технологія», бо саме вона відображає інтелектуальний базис юридичної діяльності зі створення правових актів.

Засновником технології як окремої дисципліни вважається німецький учений Йоганн Бекман, що випустив у 1777 р. «Вступ у технологію або до пізнання ремесел, фабрик і мануфактур, переважно тих, які перебувають у найближчому зв'язку із сільським господарством, поліцією, камералістикою (з включенням нарисів із теорії мистецтв)» [11, с. 113]. Цей твір став основою подальшого розвитку всієї філософії техніки й технології.

Найбільш активно техніку й технологію як філософські поняття розробляли Е. Каппа, М. Хайдеггер, К. Ясперс, М. Бердяєв, Х. Йонас, Л. Мемфорд, Ж. Елльюль.

З кінця XIX ст. й по теперішній час технологія з виробничої сфери й технічних наук упроваджується у сферу гуманітарних наук. Прикладом тому слугує виникнення соціальних, політологічних, економічних, лінгвістичних, педагогічних, психологічних, юридичних, а також багатьох інших громадських технологій.

Найбільш виразно проглядається тенденція розмежування в розумінні «технології» як науки і як процесу здійснення певної діяльності. Виділення технології як науки дає змогу вибудувати систему знання, спрямовану на вивчення раніше не відомих і розроблення нових засобів, прийомів і правил, які використовуються в процесі здійснення діяльності.

В. Карташов пропонує розуміти юридичну технологію у двох значеннях: «По-перше, юридична технологія – це оснований на певних принципах, планах і прогнозах процес підготовки, оформлення та оприлюднення різноманітних правових рішень (актів), у ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи й методи юридичної діяльності. По-друге, під юридичною технологією (від грец. *Techne* – мистецтво, майстерність, вміння + *logos* – учення) розуміється наука, система знань про засоби, способи й методи найбільш ефективної та планомірної юридичної практики. Головне завдання юридичної технології як науки – це виявлення економічних, політичних, соціальних, юридичних та інших закономірностей з метою визначення й використання найбільш якісних та ефективних юридичних дій та операцій, що вимагають мінімальних засобів і методів, тимчасових, людських та інших ресурсів загалом» [4, с. 17].

Доскладу сучасної юридичної технології, на думку В. Карташова, входять: «а) система відповідних засобів (юридична техніка); б) система прийомів, способів і методів оптимальної юридичної діяльності (тактика); в) науково обґрунтовані принципи, довгострокові плани, прогнози й методи діяльності (юридична стратегія); г) самі дії й операції з розроблення, прийняття й оприлюднення (опублікування) правових рішень (актів); д) процесуальні форми діяльності (юридичні стадії, виробництва та режими); е) показники, що характеризують якість та ефективність юридичної діяльності, а також тимчасові, фінансові й інші витрати на цю діяльність; ж) відповідні види, форми, засоби та методи контролю й нагляду за законністю, якістю та ефективністю прийнятих юридичних рішень (актів)» [4, с. 22].

На думку І. Ісаєвої, «юридична технологія ґрунтується на використанні юридичної техніки, це складна, ресурсно забезпечена юридична діяльність, що включає в себе систему логічно взаємопов'язаних операцій, зумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства, ґрунтується на знаннях про оптимальну взаємодію юридичних і юридично-технічних засобів, що використовуються для досягнення певних правових цілей і тягне за собою певні юридичні результати. Юридичну технологію необхідно розуміти у двох значеннях: по-перше, як оснований на певних принципах, планах і прогнозах процес підготовки, оформлення, оприлюднення та реалізації різноманітних правових рішень (актів), у ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи й методи юридичної діяльності; по-друге, юридична технологія – це система знань про оптимальні, такі, що можуть бути застосовані в конкретно-історичних умовах і в установленому порядку юридично-технічні засоби, що відбивається в стратегії, тактиці, правилах, прийомах, способах і методах здійснення юридичної діяльності правомочними суб'єктами» [3, с. 62].

Юридичні технології містять науково обґрунтовану інформацію щодо процесів створення, тлумачення, впорядкування, використання та застосування правових актів.

Але в сучасній юриспруденції існує певне протистояння між термінами: «юридична техніка» та «юридична технологія». І це є цілком логічним, бо юридична техніка та юридична технологія є пов'язаними, але нетотожними поняттями.

Вони є невід'ємними складниками створення правових актів, але кожна з них має свою особливість. В автора дослідження не виникає сумніву щодо розуміння постмодерністської моделі співвідношення понять техніки й технології у сфері юриспруденції. Техніка – це продукт, а технологія – це способи та правила створення такого продукту, використання його в соціумі. Наприклад, коли ми йдемо купувати гаджет, то ми купуємо техніку, а коли його застосовуємо за призначенням, то використовуємо технології та користуємося технологіями. Або коли такий гаджет створюють, інженери теж використовують новітні технології. Умовно кажучи, юридична технологія – це інтелектуальні процеси, а юридична техніка – це матеріальний складник.

Але вказану модель співвідношення техніки й технології, безумовно, підтримують не всі. І, щоб більш повно її обґрунтувати, проаналізуємо історичні й теоретичні міркування із зазначених питань.

Юридична технологія «історично» виростає з юридичної техніки. Це дає змогу зробити висновок, що історію формуван-

ня юридичної технології можна простежити через алгоритми становлення юридичної техніки. Юридичній техніці в історичному ракурсі загалом притаманна не революційна, а еволюційна парадигма розвитку. Кожен із наступних етапів убирав у себе елементи попереднього, удосконалюючи їх. Відмінною особливістю юридичної техніки варто вважати принцип спадкоємності використання техніко-юридичних елементів.

Аналіз наявних у вітчизняній науковій літературі визначень юридичної техніки показав, що сьогодні серед учених немає єдності у визначенні змісту поняття «юридична техніка». У різний час запропоновано безліч визначень юридичної техніки.

Протягом тривалого історичного періоду (з кінця XIX ст. і до теперішнього часу) поняття юридичної техніки неухильно розширювалася. Якщо спочатку зміст юридичної техніки становили засоби і способи створення законів, то сучасні вчені доповнили це поняття засобами і способами створення правозастосовних, інтерпретаційних і правореалізаційних актів тощо.

С. Алексєєв визначає юридичну техніку як «сукупність засобів і прийомів, використовуваних відповідно до визнаних прийомів під час вироблення та систематизації правових (нормативних) актів для забезпечення їх досконалості», пов'язуючи це поняття «з визначеною організацією правового матеріалу та його зовнішнім викладом, передусім із виразом структури права». Водночас він відзначає, що «за своїм змістом юридична техніка складається з двох елементів: а) технічних засобів; б) технічних прийомів. У галузі права технічними засобами є, зокрема, юридичні конструкції, термінологія» [1, с. 267].

Вітчизняний правознавець І. Шутак указує: «Юридична техніка – галузь знань про правила ведення юридичної роботи та створення в її процесі різних юридичних документів, письмового окреслення змісту нормативно-правових актів, оформлення юридичних документів, вираження правового аналізу юридичних прав і обов'язків тощо. Раніше юридична техніка була частиною теорії держави й права. У сучасних умовах юридичну техніку виокремлюють у самостійну галузь юридичної науки, орієнтовану на вирішення практичних завдань. Її застосовують адвокати, судді, нотаріуси, парламентарі, урядовці, управлінці» [9, с. 3].

Становлять значний науковий інтерес підходи до визначення поняття «юридична техніка» в зарубіжній юридичній літературі. На думку Г. Муромцева, «за всього різноманіття поглядів на проблему юридичної техніки, що існують у країнах романо-германського права, можна виділити дві її різновиди:

1) широкий підхід, коли юридична техніка ототожнюється з правом загалом, або лежить в його основі, або відображає більше ніж один аспект правової дійсності; 2) вузький підхід, коли юридична техніка є лише в одній сфері права – законодавчій. Він пропонує розуміти юридичну техніку як широкую багатоаспектну категорію для вираження одночасно: 1) прикладних аспектів професійної юридичної діяльності; 2) формально-структурних аспектів теорії права, а також чинного права; 3) ступеня досконалості форми, структури та мови права» [7, с. 81].

Бельгійський учений Ж. Дабен, який досліджував проблему юридичної техніки, також класифікував погляди західноєвропейських учених на кілька груп. Представники першої групи (І. Колер, Ж. Ріпер та ін.) до юридичної техніки зараховують правотворчість і судочинство, де норми, вироблені наукою, знаходять своє тлумачення й застосування [10, с. 96].

Інша група авторів (В. Штаммлер, Салейль та ін.) розглядають юридичну техніку як розвиток концепцій, за допомогою яких право набуває наукового вираження. При цьому вона отожднюється з якимось інтелектуальним різновидом правотворчості. Разом із цим під нею розуміють будь-яку роботу з логічної систематизації правових норм, здійснювану спільними зусиллями доктрини й судової практики.

Автори третьої точки зору (А. Дюги, Р. Демога та ін.) під юридичною технікою розуміють сукупність засобів і процедур, покликаних забезпечити реалізацію цілей права та його захист.

Четверта точка зору (Р. Ієрінга, Ф. Жене й ін.) полягає в баченні в юридичній техніці засобів перекладу соціальних потреб мовою права, конструювання норм, обов'язкових для підтримки порядку в суспільстві.

Проблема юридичної техніки, за висновком Ж. Дабена, – це майстерність юриста, його майстерність у питаннях права, галузь, у якій вона застосовується, – це правотворчість, застосування і тлумачення права.

Французький учений П. Сандеуар указує, що «юридична техніка в широкому сенсі – сукупність засобів і методів, завдяки яким цілі державних органів вкладаються в русло правових норм і втілюються завдяки виконанню; у вузькому сенсі – це умови використання мови і структури юридичних міркувань, технічних прийомів, засобів і правил» [8, с. 28].

У зазначеному аспекті варто вказати на проведене Т. Кашаніною дослідження структури юридичної техніки. На її думку, «для класифікації юридичної техніки й технології доцільно використовувати матеріальний критерій (можливість об'єктивізації) або характер вираження зовні того чи іншого юридичного інструмента. Матеріальне вираження мають лише інструментальні засоби юридичної техніки, всі інші правила та способи мають нематеріальний характер і належать до мистецтва впровадження юридичної технології. У зв'язку з цим у юридичній техніці й технології можна виділити таку структуру: 1) сукупність засобів здійснення цілей юридичної техніки матеріального характеру; 2) сукупність прийомів, способів і методів здійснення цілей юридичної техніки нематеріального характеру. За своїм обсягом перевищує другий елемент структури юридичної техніки. У ньому здійснюється не тільки професійне використання юридичного інструментарію, а й інтелектуальні витрати (знання, досвід) і високий рівень правової культури суб'єкта юридичної техніки» [5, с. 86].

Рівень розвитку сучасної правової науки такий, що можна говорити про те, що сама концепція юридичної техніки нині є розмитою й суперечливою. На підтримку цього твердження В. Баранов висловлює думку, що термін «юридична техніка» умовний. Він умовний передусім тому, що не узгоджується з обґрунтованим розрізненням між наукою й технікою.

Тому, на думку В. Баранова, ефективну діяльність, яка знає причини своєї ефективності, спирається на неї (обґрунтовується теоретичним знанням), не можна назвати технікою. Для цього є інший термін – технологія. Усе те, що сьогодні в правовій науці й практиці прийнято позначати поняттям «юридична техніка», правильніше називати «юридична технологія». В. Баранов цілком слушно обґрунтовує, що «термін «юридична техніка» застосовується лише у зв'язку з правовою традицією. Усе те, що у правовій науці та практиці визначають поняттям «юридична техніка», варто називати «юридична технологія» [2, с. 15–16].

Думка В. Баранова нам видається цілком обґрунтованою. Наявна в сучасній правовій науці концепція юридичної техніки давно перестала відповідати реаліям навколишньої дійсності, самої юридичної науки.

Отже, кількісне наростання структурних елементів юридичної техніки об'єктивно породжує потребу в їх ефективному системному використанні, без якого в умовах ускладнення соціальних відносин суб'єкти права не можуть належним чином здійснювати свої інтереси, визначати й реалізовувати свої правові цілі. Соціальна потреба в юридичних технологіях вимагає якнайшвидшої реалізації.

Ґрунтуючись на сформованих у науковій літературі тенденціях щодо розуміння сутності, змісту і призначення юридичної техніки та юридичної технології та їх співвідношенні, стає можливим зробити висновок про необхідність проведення чіткого розділу сфер застосування зазначених категорій. Юридична технологія включає в себе систему взаємопов'язаних інтелектуальних операцій і зумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства, яка основана на знаннях про оптимальну взаємодію юридичних і юридично-технічних засобів і науково обґрунтованих висновків, які використовуються для досягнення певних правових цілей і тягнуть за собою очікувані юридичні результати.

Отже, необхідно розрізнити поняття юридичної техніки та юридичної технології. З огляду на сучасний рівень розвитку, юридична техніка – це матеріальний об'єкт, у свою чергу, юридична технологія – це інтелектуальні процеси, пов'язані зі створенням і використанням правових актів.

Створення правових актів пов'язано з використанням не тільки юридичного й технічного інструментарію, а й інтелектуальними витратами (знання, досвід) і високим рівнем правової культури. У зазначеному аспекті юридичні технології є відображенням інтелектуального рівня процесу створення правових актів. Зазначений рівень складається з: а) суб'єктивних елементів (фактичний потенціал суб'єкта створення акта); б) об'єктивних елементів (прийоми, правила, методи, принципи).

У свою чергу, правила юридичних технологій – це сукупність науково обґрунтованих вимог щодо порядку здійснення юридичної діяльності, наприклад, правила логіки, лінгвістичні правила тощо;

прийоми юридичних технологій – це основані на практичному досвіді й науковому обґрунтуванні моделі дій, завдяки яким юрист здійснює безпосереднє виконання конкретного виду юридичної роботи, наприклад, методика проведення систематизації законодавства, методика ведення архівної роботи тощо;

методи юридичних технологій – це визначені напрями, шляхи, завдяки застосуванню яких має здійснюватися юридична діяльність зі створення й утілення в життя правових актів.

Поряд із зазначеним варто вказати на тісний зв'язок юридичних технологій із юридичними алгоритмами. Саме юридичні алгоритми є ланкою, яка поєднує науку й конкретну діяльність компетентного суб'єкта в контексті створення правових актів. Юридичний алгоритм – це закріплена у правовому акті юридична конструкція зобов'язуючого волевиявлення, якою чітко регламентується, хто, в якому порядку та що має зробити або утриматися від дій. Це закріплена послідовність, яка зумовлює напрям і характер протікання юридичного процесу або

правової процедури. Юридичний алгоритм завжди орієнтовано на суб'єкта права, бо в ньому закріплена модель поведінки.

Співвідносячи юридичні технології з юридичними алгоритмами в контексті здійснення юридичної діяльності зі створення правових актів, ми можемо виявити такі характерні особливості:

1) юридичні технології забезпечують інтелектуальний рівень практичної юридичної діяльності, розкриваючи правила, методи і прийоми, які необхідно застосовувати суб'єктам у процесі її здійснення;

юридичні алгоритми є розташованими в текстах правових норм юридичними конструкціями, у яких закріплено порядок здійснення юридично значущих дій;

2) юридичні технології не прив'язані до конкретного суб'єкта, а є науково обґрунтованою або закріпленою в тексті чинного правового акта інформацією щодо порядку організації та здійснення практичної юридичної діяльності зі створення правового акта;

юридичні алгоритми чітко визначають коло суб'єктів, сутність і процедуру необхідних діянь, модель поведінки;

3) юридичні технології відповідають на питання «Як?», відповідно до яких прийомів, методів, правил і способів треба здійснювати юридичну діяльність зі створення правових актів; юридичні алгоритми відповідають на питання

«Що?» має зробити суб'єкт юридичної діяльності задля досягнення ре-

зультату, який буде мати юридичне значення.

Відповідно, юридичні технології та юридичні алгоритми не є тотожними категоріями. Юридичні технології є значно ширшими за обсягом і складаються із системи знань про порядок, прийоми, методи та засоби здійснення практичної юридичної діяльності. У свою чергу, юридичними алгоритмами є закріплені у правовому акті юридичні конструкції зобов'язуючого волевиявлення, якими чітко регламентується, хто, в якому порядку та що має зробити або утриматися від дій. По-друге, практична юридична діяльність має здійснюватися відповідно до вимог, сформульованих у юридичних алгоритмах, із застосуванням науково обґрунтованої інформації юридичних технологій. По-третє, юридична діяльність може здійснюватися лише в процедурно-процесуальній формі, основою якої є юридичний алгоритм.

Висновки. Технологічний арсенал права включає науковий і юридичний складники. Науковим складником є сукупність прийомів, способів і методів, які не мають нормативної регламентації, але їх застосування невід'ємно від інтелектуальних процесів створення та використання права, наприклад, мовні правила створення правових актів, правила логіки тощо. Юридичним складником є сукупність інформації, яка міститься у правових актах і встановлює обов'язкові вимоги до порядку здійснення юридичної діяльності зі створення правових актів. Лише сукупність наукового та юридичного складників розкриває природу юридичних технологій.

Під юридичними технологіями варто розуміти науково обґрунтовану інформацію про ефективне використання юридичного інструментарію задля досягнення результату, який має юридичне значення (створення правових актів і виконання окремих видів юридичної діяльності). Це сукупність прийомів, правил і методів, які отримують вираження у правових актах, всебічне обґрунтування в юридичній науці, але саме вони зумовлюють форму, порядок та особливості здійснення юридичної діяльності зі створення правових актів.

Отже, юридична техніка – це сукупність матеріально-технічних пристроїв та окремих юридичних інструментів, завдяки яким суб'єкт права має можливість формалізувати письмовий правовий акт (текст закону, комп'ютер тощо); юридична технологія – це сукупність науково обґрунтованої (правила, прийоми, методи тощо) й в окремих випадках нормативно регламентованої інформації щодо порядку створення якісних правових актів та ефективного виконання окремих видів юридичної діяльності.

Література:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: курс лекций: в 2 т. Москва, 1982. Т.2. 360 с.
2. Баранов В.М. Предисловие. *Проблемы юридической техники*: сб. ст. / под ред. В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. 490 с.
3. Исаева Л.А. Юридические технологии в деятельности уголовно-исполнительной системы: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Л.А. Исаева. Владимир, 2008. 200 с.
4. Карташов В.Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология (к вопросу о соотношении). *Проблемы юридической техники*: сб. ст. / под ред. В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. 490 с.
5. Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник. 2-е изд., пересмотр. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.
6. Крижановський А.Ф. Юридична технологія як інноваційний вектор у підготовці правників. *Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції*: монографія / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2012. 492 с.
7. Муромцев Г.И. Юридическая техника: некоторые вопросы содержания понятия. *Проблемы юридической техники*: сб. ст. / под ред. В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. 490 с.
8. Сандеуар П. Введение в право. Москва, 1994. 326 с.
9. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року) / за ред. проф. В.В. Комарова та І.Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 178 с.
10. Daben J. La technique de l'elaboration du droit. Positif. Specialement du droit prive. Bruxelles, Paris, 1935. 180 p.
11. Salomon J. What is Technology? The Issue of its origins and definitions. *History of technology*. 1984. Vol. 1. 300 p.

Манько Д. Г. Юридические технологии: понятие и особенности соотношения со смежными категориями

Аннотация. Статья посвящена анализу правовой природы юридических технологий, установлению их содержания и составляющих элементов, а также значения в процессе создания правовых актов. Особое внимание уделяется вопросам соотношения юридической технологии с такими категориями, как юридическая техника, юридический алгоритм.

Ключевые слова: правовой акт, юридический алгоритм, юридическая деятельность, юридический инструмент, юридическая техника, юридическая технология.

Manko D. Legal technologies: concepts and particularities of relationship with related categories

Summary. The article is devoted to the analysis of the legal nature of legal technologies, the establishment of their content and constituent elements, as well as the significance in the process of creating legal acts. Particular attention is paid to the issues of the correlation of legal technology with such categories as: legal technique, legal algorithm.

Key words: legal act, legal algorithm, legal activity, legal instruments, legal technique, legal technology.